

573'te (1178) yılında bir Bâtîni tarafından hac yolunda öldürüldü.

Müstencid-Billâh, Nüreddin Mahmud Zengî'ye Mısır'da Fâtımîler adına okunan hutbeyi Abbâsîler adına çevirmesini isteyen mektuplar yazmıştı. Müstazî de babasının yolunu izleyerek Nüreddin Mahmud'a yeni bir mektup gönderdi (Rebîulâhîr 566/ Aralık 1170). Nüreddin, o sırada Fâtîmî hâkimiyetine son vermek için çalışan Mısır'daki nâibi Selâhaddin-i Eyyûbî'den Abbâsî halifesinin isteğini gerçekleştirmesini istedi. Selâhaddin, ilk defa 7 Muharrem 567 (10 Eylül 1171) Cuma günü hutbeyi yalnız bir camide Müstazî-Biemrillâh adına okuttu. Fâtîmî Halifesi Âdid-Lidînillâh üç gün sonra bunu haber almadan vefat etti. Değişikliğin fazla yadırganmaması üzerine bir hafta sonraki cuma gününden itibaren hutbeler bütün Mısır'da Abbâsîler adına okunmaya başlandı. Nüreddin bu durumu Mısır'dan gönderilen çok kıymetli hediyelerle birlikte Halife Müstazî'ye bildirdi ve bu vesileyle ondan Mısır ve Suriye üzerindeki hâkimiyetinin resmen tanınmasını istedi. Durumdan memnun kalan Müstazî onun bu isteğini kabul ederek kendisine hükümdarlık alâmetleri gönderdi; bu gelişmeler Bağdat'ta halk tarafından bayram havası içinde kutlandı. Arkasından, Mısır'a iyice yerleşen Selâhaddin-i Eyyûbî, Yemen'de Zebîd yöresine hâkim olan ve daha önce Abbâsîler adına okunan hutbeye son veren Abdünnebî'ye karşı ağabeyi Turan Şah'ı yolladı. Turan Şah, Zebîd bölgesini ele geçirip hutbeyi tekrar Halife Müstazî-Biemrillâh adına okutmaya başladı.

Batıda bu gelişmeler olurken doğuda halifenin gönderdiği ordu Hûzistan hâkimi Türkmen asıllı Şemle'nin (Şimle, Şüm-

le) yeğeni İbn Şenkâ yönetimindeki ordu-sunu mağlûp etti ve esir alınan İbn Şenkâ'nın başı kesilerek Bağdat'a gönderildi (Şâban 569 / Mart 1174); çok geçmeden Şemle de Türkmenler'le yaptığı bir savaşta öldü. Böylece yirmi yıldan fazla bir zamandır devam eden Hûzistan isyanı Müstazî-Biemrillâh döneminde bertaraf edilmiş oldu. Bu dönemde Irak Selçuklu tah-tının arkasındaki gerçek gücün sahibi İldenizliler'di ve sonuncu Irak ve Horasan Selçuklu Sultanı II. Tuğrul çocuk yaşta Atabeg Pehlivan tarafından sultan ilân edilmişti (571/1176). Pehlivan, Halife Müstazî'ye başvurarak Tuğrul'un adının Bağdat camilerinde okunmasını istedi. Halife, Irak Selçukluları'nın komşu devletler üzerindeki hâkimiyetini göz önünde tutarak bu isteği kabul etmek zorunda kaldı (Muharrem 573 / Temmuz 1177), ayrıca Sultan Tuğrul'a "Rûknüddeve ve'd-dîn Kasîmü emîri'l-mü-minîn" lakabını verdi.

Müstazî-Biemrillâh 29 Şewal veya 2 Zilkade 575'te (28 veya 30 Mart 1180) vefat etti. Onun halifeliği devrinde Bağdat halkı huzur ve güven içinde yaşadı. Âdil bir halife idi; insanlara iyi davranır, affetmeyi sever ve cezalandırmada aşırı gitmezdi. Cömertliğiyle ünlüydü; bol ihsanda bulunurdu. Birçok örfi vergiyi kaldırmış, daha önce haksız yere alınan pek çok malı sahiplerine geri vermişti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVIII, 191-254; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 239, 361, 364, 369, 371, 375, 388, 433, 447, 459; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahri*, s. 264, 316, 318-321; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 68-72; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 370-372; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 262-263; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 444-448; N. Elisséeff, *Nûr ad-*

Dîn, Damas 1967, I, 26; II, 667, 669, 676; III, 815-816, 818-819; A. Hartman, *an-Nâsir li-Dîn Allâh: 1180-1225*, Berlin-New York 1975, bk. İndeks; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 57-59; Bahattin Kök, *Nureddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*, İstanbul 1992, s. 50-54; Eric J. Hanne, *The Caliphate Revisited: The Abbasids of 11th and 12th Century Baghdad* (doktora tezi, 1998), The University of Michigan, s. 362-399; K. V. Zetterstéen, "Müstazî", *İA*, VIII, 832-833.

ALİ AKTAN

MÜSTEAR

(مستار)

Türk müzikisinde
bir birleşik makam.

Sözlükte "eğreti" anlamına gelen **müsteâr** kelimesi aynı ismi taşıyan bir özel dörtlü veya beşlinin (çeşni) aralıklarla, yani zaman zaman makam seyrine katılması sebebiyle bir makama ad olmuştur. Segâh perdesinde karar eden, diğer bir ifadeyle dizisi segâh perdesi üzerinde kurulmuş olan müsteâr makamının yapısı, segâh makamının seyrine zaman zaman bir müsteâr dörtlü veya beşlisinin katılmasından ibarettir. Bu yapı, segâh makamı seyri esnasında bu seyre yer yer bir nîm hicaz (bakiye diyezli do) perdesinin katılması şeklin-de de ifade edilebilir.

Segâh makamı dizisinin, segâh perdesindeki segâh beşlisine evic perdesinde bir hicaz dörtlüsünün ve yine segâh perdesindeki bir eksik segâh beşlisine nevâ perdesinde bir uşşak-bayâtî dizisinin eklenmesinden meydana geldiği bilinmektedir. Bu dizilere zaman zaman T. S. K. aralıklarından oluşan müsteâr dörtlüsü, T. S. K. T. aralıklarıyla müsteâr beşlisi veya T. S. K. S. aralıklarını ihtiva eden 27 komalık bir eksik müsteâr beşlisinin katılmasıyla müsteâr makamı oluşmaktadır.

Çıkıcı bir seyir takip eden müsteâr makamının güçlüsü nevâ perdesi olup bu perdede yarım karar yapılır. Ayrıca segâh makamının da asma kararları olan nevâda bûselikli ve uşşaklı, dik hisarda bazan uşşak dizisinin ikinci perdesi gibi segâh veya ferra-nâklî, rastta rastlı asma kalıplar yapılabılır. Ancak bu makamdaki müsteâr beşlisinin varlığı segâh makamının bütün genişliğiyle kullanılmasını önlemiştir. Müsteâr eserlerde genellikle segâh dizisinin bir bölümü ile dörtlü veya beşli halindeki müsteâr çeşnisinin birbirine geçkili olarak kullanıldığı görülür. Nota yazımında donanımına segâh makamında olduğu gibi si ve

MÜSTEAR

mi için koma bemolü, fa için bakiye diyezi yazılır; müstear çeşnisine geçildikçe nîm hicaz perdesi yahut başka geçkiler için gerekli değişiklikler eser içerisinde gösterilir. Makamın yedeni segâh makamının yedeni olan bakiye diyezli lâ (kürdî) perdesidir. Müstear makamı yine segâh makamı gibi pest taraftan dügâha uşşak ve rasta da rast çeşnişiyile düşülerek genişler.

Müstear makamının seyrine, çıkıcı bir makam olduğu için durak civarından segâh veya müstear çeşnilerinden biriyle başlanır. Segâh makamı dizisinde zaman zaman müstear dörtlü ve beşlisinin katılmıyyla gezinilip güçlde yarım karar yapılır. Diğer asma kararlar da gösterilip karışık bir şekilde dolaşıldıktan sonra segâh perdesinde genellikle segâh veya bazan müstear çeşnişiyile yedenli tam karar yapılır.

Tanbûrî Emin Ağa'nın hafif usulündeki peşrevi ve saz semâisi; Zekâî Dede'nin muhammes usulünde, "Gönül derbend-i gîsû-yı muanber olmak istermiş" mısraıyla başlayan kârı; Abdülhalim Ağa'nın çenber usulünde, "Gönül ey mâhrû aşkınla ârâm etmeden kaldı" ve hafif usulünde, "Mânend-i hâle kol dolasam âfitâbıma" mısraıyla başlayan besteleri; Şâkir Ağa'nın aksak usulünde, "Evvel benim nazlı yârim severim kimseler bilmez" mısraıyla başlayan şarkısı; Zekâizâde Ahmet İrsoy'un Mevlevî âyini; Behlûl Efendi'nin, "Şifâ-yı vasl-ı kadri hicr ile bîmâr olandan sor" mısraıyla başlayan durağı; Sadettin Heper'in düyek usulünde, "Sevelim Hazreti Mevlânâyı" mısraıyla başlayan ilâhisi bu makamın en güzel örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâkî Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242, I, vr. 15^b, 20^b; Hâşim Bey, *Musiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 38; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Musiki*, İstanbul 1321, s. 90-91; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 184-186; IV, 235-236; Özkan, *TMNJ*, s. 285-287; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 296-298.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

MÜSTEAR İSİM

Arapça *istiâreden* "ödünç alınmış" demek olan **müstear**, Türk edebiyatında takma ad mânâsıyla, Tanzimat'tan sonra muhtemelen Batılı yazarlardan örnek alınarak kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden beri divan şairlerinin kullandığı mahlasla halk şairlerinin tapşirmaları kurallı bir geleneğin uygulaması olduğundan müstear isim sa-

yılmaz. Mahlaslar ve tapşirmalar çok defa şairin asıl adı yerine geçtiği halde müstear isim, bir şairin veya yazarın asıl adıyla yazarken farklı yazılarında herhangi bir sebeple gizlenme arzusunun doğmuştur. Bilinen örneklerden hareket edilerek bir yazarın müstear ismi siyasî-cezaî sorumluluktan kaçmak (Nâmîk Kemal: Sâbir), kişiler hakkında hiciv, ağır tenkit ve hakarete bulunmak (hiciviyelerinde M. Fuad Köprülü: Âşık Coşkun, Yusuf Ziya Ortaç: Çimdik), resmî mesleği dolayısıyla endişe etmek (mâbeyin kâtibi Ali Ekrem Bolayır: A. Nâdir), kazanç maksadıyla yazılan eserlerde edebî itibarını, şöhretini korumak (polisine vb. romanlarında Peyami Safa: Server Bedi), asıl mesleğinden farklı bir alanda yazmak (şiirlerinde tarihçi İsmail Hami Danişmend: Muhtî, Râbia Hatun), aynı dergide birbirinden farklı pek çok yazı kaleme almak (Büyük Doğ'u'da Necip Fazıl Kısakürek: Adideğmez, Dilci, Ahmet Abdülbaki, Ozan) gibi durumlarda kullandığı görülmektedir. Bunlara zaman zaman yazarlar arasındaki modaya uymak gibi daha özel sebepler de katılabilir. Önceleri "nâm-ı müsteâr" denilen müstear isim daha sonra "takma ad" olarak yaygınlaşmıştır.

Tanzimat'tan sonra Nâmîk Kemal'in *İbret* gazetesinde B. M. (baş muharrir), *Hadika*'da N. K. rumuzlarını, ayrıca Sâbir imzasını kullandığı bilinmektedir. Ahmed Midhat Efendi'nin Rodos'ta sürgünde iken İstanbul'da yayımlanan kitaplarında yeğeni Mehmed Cevdet'in adını, Şemseddin Sâmî'nin de Sâmî Hâlid Fraşeri imzasını kullandığı görülmektedir. Basında sansürün ve baskının biraz daha arttığı Edebiyat-ı Cedîde dönemi yazar ve şairlerinin takma adı daha çok kullandığı dikkati çeker. Tevfik Fikret'in başlangıçta şiirlerini Nazmi ve Esad Necib adlarıyla yayımladığı, Cenab Şahabeddin'in mizahî yazılarında Dahhâk-i Mazlûm, edebî tenkitlerinde Raik Vecdi, siyasî yazılarında Ahmed Peyman; Ali Ekrem Bolayır'ın mâbeyindeki görevi sırasında İlham ve A(yın) Nâdir; Süleyman Nazif'in İbrahim Cehdi, Abdülharir Tâhir; Mehmed

Müstear
makamı
sevir
örneği

Rauf'un Hâki, Ali Necdet, Besime Rauf, Mehmed Nâfiz, Rauf Vcdânî takma adlarını kullandıkları bilinmektedir. II. Meşrutiyet'i takip eden yıllarda gerek siyasî baskının gerekse münakaşa, tenkit ve hakaret yazılarının çoğalmasıyla basında takma adlar daha sık kullanılmıştır.

Araştırmacılar, özellikle de kütüphaneler için bir problem teşkil eden ve yanlış değerlendirmelere sebep olan müstear isim insan ismi olmayan kelimelerin kullanılmasıyla da dikkati çekmektedir: Kirpi, Aydede (Refik Halit Karay); Toplu İğne (Hamdullah Suphi, Nurettin Artam); Karga, Çekirge, Âşık, Torik Necmi, Cin Ahmed (Ercümen Ekrem Talu) gibi. Ancak imza olarak kişi adlarıyla karşılaştığımız ilk bakışta takma olabileceği şüphesi taşımadığından gerçek bir şahıs olduğu zannı uyandırabilmektedir. Süheyl Feridun (Ömer Seyfeddin); Emin Bayraktaroğlu (Nihad Sâmi Banarlı); Nuri Hisar, Ruhi Çınar, K. Doğan, Osman Okatan, Osman Selçuk, Nuri Tarhan (Mehmet Kaplan) gibi. Bazan yazarın başlangıçta takma ad olarak kullandığı bir isim zamanla asıl adın yerine geçmiş, kataloglarda ve biyografilerde bu ad altında verilmiştir. Yahya Kemal'in asıl adının Ahmed Agâh, Aka Gündüz'ün Hüseyin Avni olması gibi. Bazı yazarların ise asıl adlarının baş harflerini yahut herhangi harfleri (Memduh Şevket Esendal: M. Ş. E., Necip Fazıl Kısakürek: Hi. Ab. Kö.) veya "****" gibi işaretler kullanması takma addan ziyade rumuz olarak düşünülmelidir (Türk edebiyatında kullanılmış rumuzların bir listesi için bk. bibl., ayrıca bk. Artan, s. 40-42). Bunların yanında bir yazarın birden fazla takma ad kullandığı veya aynı takma adın farklı birkaç yazar tarafından benimsendiği, hatta bir başka gerçek şahsın adının kullanıldığı da görülmektedir. Bu durumlarda takma adın gerçek sahibine ulaşmak için bazan uzun araştırmalar gerekmektedir, buna rağmen takma adın sahibinin bulunamadığı da olmaktadır. Konu üzerinde en çok çalışanlardan Fevziye Abdullah Tansel'in takma adların asıl sahip-